

A pálosok budapesti sziklatemploma I.

Budapest szívében, a Gellért-hegy déli lejtőinek teraszán újjászületett egy templom, a pálosok sziklatemploma.

Ez a hely majd egy emberöltőn át a főváros egyik legnépszerűbb, leglátogatottabb kegyhelye volt. Varázsának titkát sokan próbálták megfejteni. Volt akit a hely különleges természeti szépsége, az ásitó torkú barlang vagy az alsó barlangtemplom élménye ragadott meg. A hegy gyomrában fakadó gyógyforrások nyomán a barlang nyáron enyhülést, télen meleget nyújt az oda betérő hívőnek vagy a kíváncsi turistának. A sziklatemplom igazi varázsát azonban az innen kisugárzó pálos szellemiség adta. A templom első megáldásától, 1926. pünkösdi ünnepétől 1951. év húsvét hétfőjéig – a pálos atyák elhurcolásának napjáig – eltelt időszakban ez a hely a Nagyboldogasszony-tisztelet és a hazafias gondolkodás lelki központja volt.

A sziklabarlang eredetéről

A sziklatemplom mai formájában tulajdonképpen két részből áll: a felső ősi barlangképződményből (Szent Iván-barlang, majd utóbb Lourdes-i barlang) és egy alsó, a hegy belsejében elhelyezkedő, mesterségesen kialakított sziklaüregrendszerből. Ez utóbbi hátsó kijárata a pálos kolostorra nyílik. A felső, az eredetileg Szent Ivánról elnevezett barlangrész ősemberbarlang volt. Mintegy hét-nyolcezer évvel ezelőtt az őskőkorszakban (neolitikumban) élt emberek nyomaira bukkantak a közeli Tabánban. Ezek valószínűleg elfoglalták a terület legmagasabb pontját, a Gellért-hegyet is, ahonnan szemmel lehetett tartani a dunai átkelőhelyeket. Bár a Szent Iván-barlangról a későbbi korokból kevés feljegyzés maradt fenn, annyi bizonyos, hogy emberi lakhelyül szolgált. Belsejében több épület alapjait megtalálta századunk elején a próbaátásokat végző Kadić Ottokár.

Thirring Gusztáv 1900. évben kiadott Budapest környéke című kalauzában a barlangot Szent Iván-barlang néven említi és közli, hogy a néprege szerint ez egy bölcs és gyógytudományáról híres remete lakhelye volt, akihez messi földről zarándokoltak a betegek tanácsért. A remete gyógyulásra rendszerint a barlang előtt, a hegy lábánál elterülő sáros tóba küldte betegeit fürdésre. A tó helyén épült a későbbi Sáros-fürdő, amelyet 1894-ben a Ferenc József híd (mai Szabadság híd) építése miatt lebontottak. Helyén létesült a Gellért gyógyfürdő és gyógyszálló.

A Szent Iván-barlang nevét némelyek szerint Keresztelő Szent Jánosról, más források szerint Nepomuki Szent Jánosról, az 1393-ban az Oltava vízébe fojtott szent életű prágai kanonokról, a vízi emberek (molnárok, dereglyések, hídverők, halászok stb.) védőszentjéről kapta. A Nepomuki Szent János néveredet változathoz egy kedves legenda és népszokás kapcsolódott. Pest–Buda népe különösen a gyakori vízáradások miatt folyamodott Szent János oltalmáért. Mert bizony Pest–Buda lakói sokat szenvedtek a Duna áradásaitól. A Szent Iván-barlanggal szemben – a Duna medrében – volt egy sziklazátony, az ún. Molnár-sziget. Jégzajlások idején az összetorlódtó jég gyakran okozott áradást, míg az 1838. évi pesti árvíz után a szigetet felrobbantották. A halászok és más dunai népek a múlt század végéig rendszeresen, minden év május 16-án megünnepezték Nepomuki Szent János nevenapját. Ezen a napon Pest–Buda lakói – kiegészülve a Buda környéki és Duna menti falvakból érkező zarándokcsoportokkal – a szenttel kapcsolatos legenda emlékére a barlang előtti Duna-parttól hét meggyújtott szurkos kosarat eresztettek a folyóba. Ilyeténképpen leróva kegyeletüket patrónusuk előtt, vidám népünnepelet rendeztek.

A város egyesítése, majd a milleniumi ünnepekre való készülődés éveiben, az ünnepek fényében feledésbe ment e kedves népszokás.

A XX. század első évtizedeiben a világháborús veszteségektől kivérzett, forradalomba, ellenforradalomba belefáradt, békeszerződéssel megnyomorított és megkeseredett nemzet a természetfeletti erők felé fordult, innen várva sorsának jobbra fordulását. A Mária-kultusz jegyében a század húszas éveiben sorra alakultak a katolikus egyesületek, keresztény mozgalmak, kongregációk. Egy ilyen kongregációs csoport vezetőiben merült fel a gondolat – 1924. év őszén, mikor Lourdes-ból és Limpas földjéről hazacérkeztek –, hogy kápolnát kellene építeni a Gellért-fürdővel szemközt a hegy déli sziklateraszára a Magyarok Nagyasszonya tiszteletére.

Kézenfekvő volt a megoldás: a Szent Iván-barlangot kell a Lourdes-i barlang mintájára átalakítani kápolnává. A gondolat megvalósítására Zadravecz püspökkel, József Ferenc

Pálos kolostorok Magyarországon 1514-ben
(Hervay Ferenc: *Ordo Fratrum Eremitarum Sancti Pauli*)

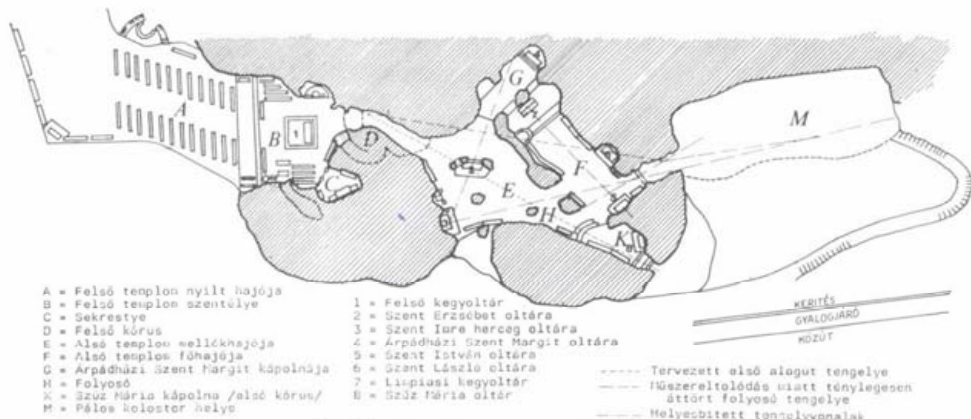
főherceggel és Pfeiffer Gyula miniszteri főtanácsossal az élen megalakult a *Szent Gellérthegyi Sziklatemplom (Lourdes-i Barlang) Bizottság*. Ezzel kezdetét vette a sziklatemplom története.

A sziklatemplom építésének története

Az építkezés kezdetén a munkát végző bányászok először a repedt és meglazult sziklatömböket távolították el a majdani kápolna szentélyének mennyezetéről. Az elképzelések szerint a kápolna megépülése után, a várható zarándoktömeg elvezetésére – forgalom-szervezési okokból – gyalogosulatut akartak fúrni a sziklafok keleti oldalában az ott levő sziklateraszhoz. (Erre a teraszra épült később a pálos kolostor épülete.) A teraszról pedig lépcsőkön lehetett volna lejutni a Duna-parti közútra. Az alagút a barlang északi falánál, a későbbi kórusrész alól indult.

Az alagút készítésének munkálatai 1925 novemberében kezdődtek, és kerek két hónapon át fúrták, robbantották a hegy belsejét. Az alagút nyomvonalának pontos meghatározása a műszeres kitudés és ismételt felülvizsgálatok ellenére nem sikerült. Az alagút nem a kívánt helyen, a teraszon, hanem a sziklafal Dunára néző oldalán lyukadt ki. A sikertelenség láttán új nyomvonal-elágazást kellett kijelölni, hogy eljussanak a kívánt helyre. A robbantások tehát folytatódtak. Eközben az alagút közepe táján a sziklatömbök szerencsés módon úgy váltak le, hogy eltávolításuk után sziklaoszlopokkal alátámasztott, templomszerű boltozatos helyiség keletkezett, amely alkalmas nagyobb embertömeg befogadására is. Ugyanakkor az új nyomvonal mentén a robbantások több más boltozatos üreget is létrehoztak, amelyeket később az alsó templom kórusának, kápolnáinak elhelyezésére is fel lehetett használni.

Az építkezés nem ment minden zökkenő nélkül. Számos technikai és adminisztratív nehézség felmerült, a kishitűséggel és a bürokráciával is meg kellett küzdeni. Pfeiffer Gyula

A pálosok sziklateplomájának helyszínrajza az 1926. évi felszentelés idején

Nagyasszonyunk Szent Gellért-hegyi Sziklateplomájának története című 1931-ben megjelent dolgozatában is említi, hogy sokszor napok teltek el anélkül, hogy a kemény dolomtsziklába akárcsak pár centiméter mélyre is be lehetett volna hatolni. A szikla ellenállt, a fűrt lyukakból eredmény nélkül pattant ki a töltet. A robbantási kísérletek eredménytelenségét látva egyesek a munka beszüntetését javasolták. A kishitűek és az „ellendrukkerek” elérték, hogy a Gellért tér forgalmának veszélyeztetése és a hőforrások vizének elapadásától félve a székesfőváros határozatban rendelkezett a robbantási munkák leállításáról. A határozat végrehajtását ellenőrző bizottság azonban csak jóval később, 1926 tavaszán szállt ki, amikor már a robbantások eredményesen befejeződtek.

A sziklateplom bejárata, előtérben a felső templom nyílt hajója

A budapesti pálos kolostor bélyegzője a pálos rend címerével

A sziklatemplom építése a templomalapító bizottság tagjainak adományából indult meg és minden jelentősebb pénzgyűjtés nélkül folytatódott. Néhány vállalkozó (pl. Schmidt Miksa) nagyvonalú segítségével, gyári munkások „társadalmi” munkájának köszönhetően (pl. MÁV Gépgyár vasöntői) vagy éppen magánembereknek az építőanyagok ingyenes juttatása révén készült el.

A sziklatemplom első megáldására 1926. május 23-án került sor. Egész napos ünnepség keretében délelőtt a barlangtemplom, délután pedig a lourdes-i Szűz Mária-szobor megáldására került sor. Ekkorra készült el a templom felső szentélye a lourdes-i grottával, a sekrestye és a kórus. A templomszenteléssel egy időben Budapesten tartották a Mária-kongregációk országos kongresszusát. Ennek résztvevői – délután impozáns menetben – Glattfelder Gyula püspök vezetésével végigvonultak a városon, a templomavartás magasztos eseményének tanúi lehettek.

A sziklatemplom egyházi gondozását a bizottság a pálos rend visszahozataláig a budai Kapisztrán Szent Ferenc-rendre bízta. A rend a kegyhely gondozását 1927. szeptember 15-ig végezte. A ferenceseknek ugyanis anyagi természetű követeléseit és nézeteltéréseit támadták a templom fenntartásával kapcsolatban a bizottsággal. Végül is az érseki helynökség jóváhagyásával elfogadták a rend lemondását. Adminisztrátor kirendelését kérve őrá bízta a templom gondozását. A váratlan lemondás érezhetően megrendítette a sziklatemplomba járó hívek bizalmát és három évnek kellett eltelnie ezután, míg a lelki élet megindult a barlangtemplomban.

Az első templom 1930-ra már szűknek bizonyult és mielőbbi bővítésére kellett gondolni. 1930 novemberében ismét bányászok lepték el az altemplomot, két és fél hónapig tartó robbantások eredményeképpen létrejöttek azok az üregek, barlangrészek, amelyek a magyar szentek (Szt. István, Szt. László, Szt. Imre herceg, Árpádházi Szt. Erzsébet, Szt. Margit) panteonja oltárainak elhelyezésére szolgálhattak. Pfeiffer Gyula leírása szerint több mint 1200 robbantást végeztek. A templom bővítési munkálatainak egész ideje alatt a felső templom működött, rendszeresen folytak a szentmisék.

A kibővített sziklatemplom felszentelése 1931. május 25-én, pünkösd másnapján zajlott, fényes papi segédlettel, Zichy Gyula kalocsai érsek és Horváth Győző felszentelt püspök celebrálásával. Az altemplomban a főoltárnál az érsek, a felső templomban a kegyoltár előtt a püspök végezte a misét egyidejűleg. Este az országos Mária-kongregációk, a főváros egyházközségeinek küldöttei, a katolikus egyesületek és szervezetek zászlókkal, fáklyákkal vonultak fel, a főváros különböző pontjairól indulva a sziklatemplomhoz. Az ünnepségen mintegy 20 ezer ember vett részt. Az esti májusi ájtatosságot Angelo Rotta érsek, pápai nuncius tartotta.

A sziklatemplom történetének első fejezete a templomszenteléssel lezárult. A barlangtemplom további sorsa egyéé vált a pálos rend, a fehér barátok legújabb kori történetével.

Kik a pálosok és hogyan kerültek a sziklatemplomba?

A pálos rend (hivatalos nevén: Első Remete Szent Pál Rendje, latinul: Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae) története a tatárjárás előtti időkre nyúlik vissza. Az előkelő nemesi családból származó Özséb esztergomi kanonok gyűjtötte össze a Pilis hegyeiben élő remeteket és ezzel lerakta a pálos rend alapjait. Lemondva kanonoki rangjáról és javadalmairól, két jó barátjával, Benedekkel és Istvánnal közösségbe szervezte a remeteket és a Pilis hegység harmas barlangja közelében – a Szentkereszt tiszteletére – 1250 körül kolostort épített számukra.

A Bertalan püspök által alapított patacsi kolostorral való egyesüléskor Özsébet választották meg előljárójuknak és ezzel elindult a renddé szerveződés folyamata. A Zempléni-hegységben, Tokaj környékén és a Balaton környékén élő remeték később szintén csatlakoztak hozzájuk és kolostorba szerveződtek.

Özséb a veszprémi érsekség működési területén belüli remeték tartományi perjele lett, aki 1256-ban az esztergomi zsinaton már mint Remete Szent Pál szerzetének tartományfőnöke (provinciális) írta alá magát. Egyébként még a XIV. század elején is a rend tagjait gyakran „szentkereszt-i remeték”-nek nevezték, utalva központi kolostoruk helyére.

A Remete Szent Pálról elnevezett pálos rend a legjelentősebb magyarországi remeterend, az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend. Védőszentje a Kr. u. 230-ban az egyiptomi Théba városában született Pál. A Szent Jeromosnak tulajdonított életrajza szerint Pál vagyonos keresztény szülők gyermekeként látta meg a napvilágot. Tizenöt éves volt, mikor lakóhelyét, Egyiptomot is elérte a hetedik keresztényüldözés. Szüleinek elvesztése után biztonságos helyezteté megingott. Állandó rettegésben élt keresztény hite miatt a vagyonára áhítósgó rokonaitól, míg egy napon vagyonát és mindenét hátrahagyva a sivatag magányába menekült és remeteségben töltötte élete hátralevő éveit. A legenda szerint ruháját pálmafa leveléből maga készítette, holló hozott mindennap neki száraz kenyeret tápláléklul és oroszlánok kapartak neki sírgödört. Remete Szent Pál hollóját és oroszlánjait a pálmafa alatt nem ok nélkül viseli tehát címerében a pálos rend még ma is.

A XIII. század elején a kereszties hadjáratokban a magyar kereszties lovagok megfordultak és táboroztak a Karmel-hegy alján is, azon akkor még virágzásukban voltak az Egyiptomból és Szíriából ide vonult remetetelepülések. A kapcsolat ezen remetetelepülések és magyar remeték megjelenése között bár nem bizonyítható, azonban tény, hogy az utána következő években jelentek meg a magyar remeteség első közösségei a Mecsekben, a Pilisben és a Bakonyban.

Esztergomi Boldog Özséb alig hagyott hátra magáról mást az utókorra, mint a pálos rend megalapítását. Özséb 1262-ben Rómába ment, hogy a IV. Lateráni zsinat határozata értelmében rendjének megerősítését kérje a Pápától és egyben azt is, hogy Szent Ágoston regulájának követését engedélyezze. Szerencsére a pápai udvarban olyan támogatókra lelt, mint Aquinói Szent Tamás. Szüksége is volt Özsébknek támogatóra, patrónusra a Szentszék-nél, hiszen alig hat esztendeje egyesítette az akkori pápa elődje (1256-ban) a remeteket – Szent Ágoston szabályzata szerint – az Ágoston-rendbe. És néhány évre rá jött Özséb Magyaror-szágról, Ágoston-rendi regulát kérve, egy új remeterend alapításának kérésével.

Aquinói Szent Tamás közbenjárására a pápa megbízta Pál veszprémi püspököt a kérés jogosságának és a rendalapítás feltételeinek elbírálásával. A püspök 1263-ban feladatát elvégezte és mivel az anyagi feltételeket nem találta megfelelőnek, csak részben látta teljesíthetőnek az ágostonos regula bevezetését. Megszabta ezért a létesíthető kolostorok számát, megtiltotta további terjeszkedésüket. A rend azonban a püspöki tilalom ellenére is tovább terjeszkedett. Életképesnek bizonyult. A rend virágzásnak indult: 1300-ban Lőrinc prior-provinciális megkezdte Buda környékén a rend védőszentjéről elnevezett kolostort építeni, ami 1304-ben el is készült.

Gentilis bíboros, a pápa teljhatalmú megbízottja, 1308 őszén Magyarországra érkezett. A pálosok kihasználták az alkalmat, hogy rendjük elismertetését kieszközöljék. Gentilis bíboros – 1308. december 13-án, Budán kelt oklevelében – ezt engedélyezte. A következő év elején a pálosok priorja kiharcolta, hogy egy újabb oklevelében Gentilis megengedte, hogy a pálosok rendi ügyekben szabadon dönthessenek, káptalant tarthassanak. Gentilis bíboros egy harmadik oklevelében megadta Lőrinc prior-provinciálisnak a szerzetesek feloldozásának jogát is (1311. április 1. Pozsony). Ezzel egyházjogilag is biztosítva lett a rend további fejlődése.

A pálos rend fejlődését a középkorban a királyok és a főurak támogatása segítette. Egymás után alapították kolostoraikat. Az 1327. esztendőben már 60 pálos kolostor volt Magyaror-szágon. Fontos esemény volt a rend életében 1329., amikor is XXII. János pápa bullája megerősítette a pálos rend Szent Ágoston szabályzatának használatát és megadta a generálisválasztás jogát. Ugyancsak jelentős esemény volt, hogy a rend védőszentjének, Remete Szent Pálnak – akit alapítójuknak tartanak – a hamvait Velencéből Budára hozták, ahol fényes külsőségek közepette 1381. november 14-én a Buda melletti Szent Lőrincről elnevezett főkolostorba helyezték el.

A rend pedig tovább terjeszkedett. Már nemcsak a történelmi Magyarország területén voltak kolostorai, hanem szinte a hazai rendalapítással egy időben Horvátországban, majd a XIV. századtól kezdve lengyel, német, spanyol és portugál földön. Ezek mind függő viszonyban voltak a Budaszentlőrinc székhelyű rendi generálistól.

Lengyelországban Opoliai vagy Opelei Úlászló herceg 1382-ben alapította Nagy Lajos királyunk támogatásával a híres ezenstochowai kolostort. A pálos rend virágzásának csúcsán 192 kolostorral rendelkezett. Ebből 131 volt magyar fennhatóság alatt álló országban.

A pálos rend kolostorai mindenütt a vad erdőségeket követve épültek, a horvát rengetegektől kezdve a Mecsekben, a Bakonyon, a Kárpátokon át félkörívben, egészen Erdély kapujáig. Vakolatlan ridég köcellaikban és apró templomaikban a pálos lelkiség csodálatos eszményei ragyogtak a középkor idején.

Avatott szem ráismer már az alaprajzáról is a középkori pálos kolostorokra, annyira egyszerűek és jellegzetesen szabályosak voltak ezek az építmények. A cellák, mint megannyi kőből készült fecskéfészek. Ezekben éltek, jellegzetes fehér színű ruhájukban, a rendi szabályok szigorú és zord rendszerében a pálosok. Regulájuknak és belső életüknek remetei keménységét örítik az évszázadok során.

A középkor folyamán szerte Európában virágzó Szűz Mária-tisztelet hamar gyökeret vert hazánkban, mikor első királyunk, Szent István egyháza és hazája patrónusának tette meg a Boldogasszonyt. A pálosoknál gazdag és bőséges formában találkozunk a Mária-tisztelettel. A pálos breviáriumban mind a hétköznapi, mind a szombati zsolozsmák szövegeiben, himnuszaiban megtalálható. Számos pálos templomot szenteltek a Boldogságos Szűz tiszteletének (pl. Bereg, Csatka, Csáktornya, Máriacsanak, Ernye, Eszény, Fehéregyház, Gönc, Gyulafehérvár, Kaloda, Kápolna, Lád, Máriavölgy, Mogyorókerék, Terebes, Tokaj, Told, Vinnye, Márianosztra stb.).

A pálos rend a mohácsi vész (1526) után kritikus helyzetbe került. A törökök Budáig előrenyomuló csapatai a rend budaszentlőrinci központi kolostorát is feldúlták és a magyarországi kolostorok többségét elpusztították. A szerzetesek többsége elmenekült, aki visszamaradt, azokat a törökök lemészárolták. A templomokat felgyújtották és hamarosan az egész török hódoltsági területen valamennyi pálos kolostor hasonló sorsra jutott. A hódoltság másfél évszázada alatt a pálos rend csak a császári uralom alatt maradt területeken, illetve a külföldi tartományokban élt tovább.

A XI. században Erdélyben és a császárság uralma alatti Magyarországon rohamosan terjedt a reformáció. A katolikus papság és szerzetesség helyzete siralmassá vált. A protestantizmus előretörését a pápi fegyelem lazulása, a püspöki kar helytelen, az ügyekkel alig törődő egyházmegyei kormányzása is elősegítette. A pálos rendet sem kímélték az idő viharai. A XVI. század elején még virágzása teljében levő rend a pusztulással kellett szembenézzen. A szigorú kolostori fegyelem lassanként fellazult. A politikai válság, a főurak tehetetlensége és a szerzetesi hivatások elhanyagolása megbontotta a pálos rendi élet szigorát, nagy eszem-izsomokat rendeztek, és a kolostori börtönök megtelek szakadt, garázda pálosokkal. A rend lelkiségének hanyatlása komoly méreteket öltött.

A pálosok helyzete csak Buda visszafoglalását (1686) követően, a század második felében fordult ismét kedvezőre, amikor az egész Európában meginduló ellenreformáció nálunk is éreztetni kezdte hatását. A pálos rend életében is megindultak az első reformlépések a rend újra felvirágoztatása érdekében. A régi fegyelem helyreállítása, a szerzetesek létszámának gyarapítása, a pálos eszmeiség kisugárzásának elérése érdekében lelki küzdelmet indítottak. A szerzetesek járták a vidékeket, elmentek a megmaradt néhány kolostoruk környékén levő falvakba. Tanítottak a katolikus hit tételeire és az elemi ismeretekre. Betegeket látogattak, foglalkoztak a börtönben sínylődő rabok pasztorálásával. A pálosok a lelkipásztorokodás és tanítás mellett az irodalom és a művészetek terén is igyekeztek visszaszerezni a középkor végén élvezett kiváltságos helyzetüket.

A XVIII. század '70-es éveiben nagy változásokon esik át az európai szellemi élet. A felvilágosodás eszméi lassan teret hódítanak. Az egyház eleinte megpróbálta felvenni a harcot a szószéken, iskolákban és az irodalom terén. A felvilágosodás hazai megjelenését már csak egy év választja el az ellenreformáció élharcosának, a jezsuita rendnek pápai eltörlésétől. Örökségüket más rendek – így hazánkban főleg a pálosok – vették át.

Magyarország török uralom alól való felszabadítása utáni időben a pálosok, akik 1688-ban telepedtek le Pesten, Pécsen és Nagyváradon öt régi renházukat szereztek vissza. A pálosok pesti telepedésének emléke például a hajdani pesti kolostorukban, a későbbi központi pápi szemináriumban található, két emelet magas könyvtárterem csodás barokk faépítménye, csigalépcsője, karzata. Polcaikon a korabeli Európa világi és vallásos irodalmát és tudományait tartalmazó, fehér pergamenen írt és bőrbbe kötött könyvei sorakoztak.

A pálos rendnek a XVIII. században két főiskolai jellegű teológiai intézete volt; Máriavölgyön és Sátoraljaújhelyen. Az utóbbi pápai kiváltság alapján doktori fokozatot is adhatott. A rendnek Magyarország területén Pápan és Sátoraljaújhelyen, a jezsuiták eltörlése után pedig Szatmáron, Szakolcán, Székesfehérváron, Késmárkon, Ungváron, Pozsegán, Varasdon, Zágrábban és átmenetileg Sárospatakon voltak gimnáziumai. A XVIII. század szellemi életének és magyar irodalmának több kiválósága, így Ányos Pál, Verseghy Ferenc, Virág Benedek, Kreskay Imre Tamás a pálos rend tagjaként indult a pályán.

A barokk művészet pálos építői között említhető Hávor Mihály tartományfőnök, a

márianosztrai kolostor rendbehozója. A perjelek buzgalmának köszönhetően számos középkori pálos kolostor újjáépült. A rend legjelentősebb kolostora a XVIII. században a máriavölgyi kegyhely lett.

A XVIII. század második felében a Habsburg-ház és a Szentszék viszonyának romlása egyre nehezebbé tette a szerzetesi életet Magyarországon. Az uralkodóház egyházi hatalom korlátozására irányuló törekvéseinek, egyházellenes intézkedéseinek célja az egyházi ügyek függetlenítése Rómától. Mária Terézia intézkedései közül akadt olyan, amelyik közvetlenül beavatkozott a pálosok életébe. Ilyen volt például az, amelyik a kari zsolozsma visszaállítását és a szigorúbb rendi életmód megvalósítását szorgalmazta. Ugyancsak a szerzetességet érintő korlátozó intézkedése volt például a rendi jövedelmek megadóztatása, a misepénzek összegének maximalása, a szerzetesek összeírása, új tagok felvételének megtiltása stb.

A Mária Terézia uralkodása idején az államegyház megteremtésére irányuló intézkedések fia, II. József trónra kerülésekor kiteljesedtek. Az uralkodóról jozefinizmusnak elnevezett rendszer abszolutista célok érdekében eszközként használta fel az egyházat. Egyházi téren célját abban látta, hogy uralkodása területén működő katolikus szervezeteket Rómától elszakítsa és újrarendezze – Róma kizárásával – a többi vallással együtt az egyház és az állam viszonyát. Rendeletei sorában megtiltotta a püspököknek Rómával, a szerzetesrendeknek pedig a külföldi főelöljáróikkal való érintkezést. A szerzetesrendeket két csoportba sorolta, a „közt nem szolgálók” (publice non servientes) közül két éven át minden egyet-egyet eltörölt. 1782-ben például a szemlélődő rendeket (kapucinusok, karthauziak, klarisszák stb.) törölte el. Az uralkodó szerzetesrendek feloszlására vonatkozó rendeletei nem kímélték a pálosokat sem. II. József császár 1786-ban rendeletileg eltörölte a pálos rendet is.

A pálosok korábban is „élveztek” a császár ellenszenvét, hiszen már 1784-ben kiadott rendeletével alapvetően beavatkozott a rend működésébe. A császári rendeletek zavart és aggodalmat keltek a rendi tartományokban. A lengyel pálosok ekkor Rómához fordultak és kiharcolták a magyarországi rendi központtól való elszakadásukat, függetlenedésüket. Az intézkedés mély előrelátásról tanúskodott, mert amikor a császár 1786-ban feloszlatta a birodalomban levő összes pálos tartományt, a lengyel pálos provinciát ez már nem érintette. A lengyel tartomány, bár bővelkedett súlyos válságokban, de mindvégig fennmaradt és azóta Magyarország helyett a lengyelországi Czenstochowa a pálos rend központja.

„A pálos rend történetében éppen az a tragikus – írta Kisbán Emil: A magyar pálos rend című, 1938-ban megjelent kétkötetes munkájában –, hogy akkor szolgáltatott belső vizálykodásával eltöröltetéséhez az uralkodónak alapot, amikor a jozefiniztikus szellem éppen a legjobban kezdte ki egyházi intézményeinket, végpusztulással fenyegette a Habsburg-birodalom területén az egyházat és a pápai hatalom megtörésére és megállítására tört.” (II. köt. 403. old.)

A pálos rendnek az 1786. évi eltörléskor összesen 90 helyen volt kolostora, ebből 28 helyen a magyarországi tartományban (kb. 380 pálos szerzetessel), 24 helyen Lengyelországban, a sváb-rajnai tartományban 5 helyen, az isztriai tartományban is 5 helyen, horvát tartományban 8 helyen, Ausztriában 6 helyen volt pálos kolostor. A pálos rendnek összességében nemcsak a 4,5 millió rénesforintot meghaladó vagyonára, de felbecsülhetetlen szellemi értékeire is halálos csapást mért a császár rendelete. Közismert tény, hogy a császár halálos ágyán egyetlen tollvonással megsemmisítette egyházellenes rendelkezéseit, a pálos rendet ért sérelem jóvátételére sajnos nem terjedt ki.

A rend tagjainak a rendet értelmében öt hónapon belül el kellett hagyni a kolostort. Az ingatlanok bérbeadásra, a felszerelési tárgyak, termények és állatállomány árverésre kerültek. A befolyt összeget az ún. vallásalapba beolvastották. Az idős és beteg szerzetesek szerény nyugdíjjal az ország különböző községeiben telepedtek le, ahová a helytartótanács rendelte őket. A fiatalabb atyák egyházmegyei szolgálatra léphettek vagy a tanúgy területén helyezkedhettek el. Mások főúri családokhoz kerültek nevelőként (pl. Virág Benedek, Kerekay Imre), vagy tábori lelkészként dolgoztak tovább (pl. Verseghy Ferenc), illetve teológiai tanárok lettek (pl. Billisics Alajos). A legtöbben a világi pasztorizáció területét választották.

A pálosok visszatelepítésére irányuló első törekvések még az 1790-es évekhez fűződtek. II. Lipót császár rendeletben utasította az országgyűlést a szerzetesrendek ügyeinek tárgyalására. Gyakorlatilag I. Ferenc korában indulhatott meg a rendek visszatelepítése, elsősorban a középkorai oktatás színvonalának javítására. Az 1802-ben kiadott a „II. József által elkövetett jogtalanságok jóvátételére szolgáló rendelet” nyomán a bencések, a premontreiek és a

ciszterciák rendjét rehabilitálták. Az uralkodói intézkedések a pálosokban is hiú reményt keltettek. Az uralkodó – magáévá téve a kancellária aggályait, miszerint a vallásalap kimerülése miatt a pálosok kárpótlására nincs pénz, és különben sem alkalmasak a pálosok tanítómunkára – véglegesen elutasította a rend visszatelepítési kezdeményezéseit.

A múlt század közepén, 1864-ben a pálos rend visszatelepítését pártoló Scitovszky János hercegprímás kérésére Czenstochowából 4 pálos érkezett és telepedett le Péli-földön (Szentkereszten), sőt, két klerikusuk is tanult Esztergomban, de a hercegprímás halála után utódja nem támogatta az ügyet. A kolostort feloszlatták, a klerikusokat és novíciusokat elbocsátották, az atyák visszamentek Krakkóba. Hasonlóképpen meghiúsult századunk elején, 1902-ben a nagylévárdi visszatelepítés is. Hiába adta vissza 1904-ben Vaszary Kólos hercegprímás a szentkereszti kolostort, és hiába tett meg mindent az első perjel és utódai a rend megerősödésére, kevesen léptek be a pálos rendbe és idő múlva a megmaradt 2 novícius nem tudta tovább vinni az ügyet.

Két évtized sem telt el a sikertelen visszatelepítési kísérlet után, amikor a pálosok újra megjelentek nálunk. A rend újraélesztésének gondolatát a rendkívül energikus kalocsai érsek, Zichy Gyula karolta fel, akkor még pécsi megyés püspökként. Rájuk bízta Pécssett a Tettye oldalán fekvő Mindszentek templomának és környékének lelki gondozását. Házat is vásárolt nekik közel a templomhoz, ahol végleges letelepedésükig lakni tudtak. Zichy püspök maga utazott el Rómába, hogy a Szentszéknél a szükséges működési engedélyeket beszerezze.

Zichy püspök kalocsai érsekké való kinevezése után is szívén viselte a pálosok sorsát és új egyházmegyéjéből papokat és novíciusokat engedett át Remete Szent Pál rendjének. Az érsek 1927. október 16-án a XIX. országos katolikus nagygyűlés megnyitó előadásában, melyet a magyar katolikus feltámadás egyik tényezője címmel tartott, ismét kiállt a pálosok visszatelepítése érdekében, hogy felrázza a társadalmat. Eközben folytak a tárgyalások a kormánnyal és a rend czenstochowai központjával a pálosok végleges visszatelepítése érdekében.

Eközben Budapesten a Gellért-hegy délkeleti sarkán elkészült az ország első és egyetlen sziklatemploma. A sziklatemplom mellett pedig felépült az új kolostor. Amikor elkészült a nagy munka, Zichy érsek tavaszi bérmautját megszakítva zarándokcsoport élén lengyel földre ment, hogy a czenstochowai pálos anyaházból az erre a célra kiszemelt és előkészített pálos rendtagokat végleg hazahozza. A küldöttséghez visszafelé 17 pálos testvér csatlakozott, akik közül 10 magyar származású pálos szerzetes volt. A nevezetes zarándoklat 1934. május 9–12. között zajlott le és május 12-én éjfél tájban megérkeztek a hazatérő fehér barátok.

A korabeli újság (Budai Napló 1934. június 11-ei száma) így írt a megérkezésről: „A pályaudvari ünnepélyes fogadtatás, virágok és üdvözlő beszédek után a testvéreket a budai kolostorhoz kísérték. Örökké felejthetetlen marad az a pillanat, amikor a 17 fehér pálos – égő gyertyával a kezében – az orgona hangjainál bevonult a sziklatemplomba és rövid ájtatosság után elfoglalta gyönyörű új kolostorát.” A század '30-as és '40-es éveiben a pálos rend szépen gyarapodott, fejlődött. 1940-ben megnyílt az Alföld szívében, Pálósszentkúton a harmadik rendház is.

„Másfél százados távollét után Budán vannak a pálosok. Bevonultak a Szent Gellért püspök hegyén épült kolostorukba és megkezdték a pápi szolgálatot a sziklatemplomban. A legmagyarabb szerzetesrend visszaterése nemcsak örömnépe minden igaz magyarnak, de egyúttal szimbólum is, mint ahogy szimbólum az őrzésükre bízott sziklatemplom, amelynél szilárdabb háza alig van az Úrnak. Ilyen sziklaszilárd az Istenbe, s a magyarság jövőjébe vetett hit...” – írta lelkendezve a Budai Napló 1934. május 16-án.

Azonban megint beszólt az eseményekbe a történelem. De ez már egy újabb fejezete a pálosok történetének.¹

Nagy Kálmán

¹A tanulmány befejező részét a következő számban közöljük. (Szerk.)